

TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI

Sotvoldiyev Muhammadrizo Dilmurodjon o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ishda XIX asr oxirida XX asr boshida Turkistonda jadid harakatining shakllanishi va rivojlanishi mintaqaning ijtimoiy — iqtisodiy qoloqligi va mustamlakachilik siyosatining oqibatlariga javob sifatida ko'rib chiqilgan. Jadidlarning ta'limni isloh qilish, dunyoviy bilimlarni tarqatish, matbuotni rivojlantirish va milliy o'ziga xoslikni shakllantirish orqali jamiyatni modernizatsiya qilishga qaratilgan asosiy g'oyalari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *jadidchilik, ma'rifat, yangi usul maktablari, modernizatsiya, milliy uyg'onish, ma'rifatchilik, milliy o'zlik, siyosiy ong, o'zgarishlar, madaniy taraqqiyot.*

Аннотация: *В данной работе формирование и развитие джадидского движения в Туркестане в конце XIX — начале XX века рассматривается как ответ на социально-экономическую отсталость региона и последствия колониальной политики. Анализируются основные идеи джадидов, направленные на модернизацию общества путем реформы образования, распространения светских знаний, развития прессы и формирования национальной идентичности.*

Ключевые слова: *джадидизм, просвещение, школы нового метода, модернизация, национальное пробуждение, просвещение, национальная идентичность, политическое сознание, изменения, культурный прогресс.*

Annotation: *In this work, the formation and development of the Jadid movement in Turkestan in the late 19th and early 20th centuries is considered as a response to the socio—economic backwardness of the region and the subsequent colonial policy. The main ideas of the Jadids, the direction towards the modernization of society through educational reforms, the dissemination of secular knowledge, the development of the press and the formation of national identity are analyzed.*

Keywords: *Jadidism, enlightenment, new method schools, modernization, national awakening, enlightenment, national identity, political consciousness, changes, cultural progress.*

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasi siyosiy-ijtimoiy rivojlanishda murakkab sharoitni boshdan kechirar edi. Mustamlakachilik siyosati, iqtisodiy turg'unlik, savodsizlik darajasining yuqoriligi va zamonaviy ilm-fan bilan bog'liq tafakkurning yetishmasligi jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'siq bo'lib turardi. Ana shunday tarixiy

sharoitda Turkistonda jadidchilik harakati yuzaga kelib, xalqning ma'naviy uyg'onishi va modernizatsiyalash jarayonida hal qiluvchi rol o'ynadi. Jadidchilik harakati asosan ma'rifat orqali millatni yangilash, ta'lim tizimini zamonaviylashtirish, ijtimoiy ongini oshirish va milliy o'zlikni tiklash g'oyalariga asoslangan edi. Ushbu harakatning poydevori musulmon dunyosida tarqalgan "usul-i jadid" — yangi usulda o'qitish tamoyillaridan iborat bo'lib, u o'sha paytdagi an'anaviy ta'lim tizimiga nisbatan ancha samarali va ilmiy yondashuvga ega bo'lgan.

Turkistonda jadidchilik harakatining shakllanishida Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi ma'rifatparvar ziyolilar yetakchi rol o'ynadilar. Ular millat kelajagi ma'rifatga, yangicha tafakkurga va dunyoviy bilimlarga bog'liq ekanini chuqur anglab, avvalo ta'lim tizimining islohiga katta e'tibor qaratdilar. Yangi usul maktablarining tashkil etilishi, o'quv dasturlariga geografiya, tarix, matematika, tabiatshunoslik kabi fanlarning kiritilishi, o'quv jarayonida ko'rgazmali qurollar va darsliklardan foydalanish o'sha davr uchun tub yangilik bo'ldi. Bundan tashqari, qizlar ta'limiga e'tibor qaratish, gender tenglik g'oyalarini ilgari surish ham jadidlarning ma'rifiy faoliyatida alohida o'rin tutgan.

Jadidchilik harakati faqat ta'lim sohasigagina taalluqli bo'lib qolmay, matbuot, publitsistika, adabiyot va teatr orqali ham keng ommani qamrab oldi. "Taraqqiy", "Sadoi Turkiston", "Hurshid", "Shuhrat", "Oina" kabi gazetalar va jurnallar orqali jadidlar xalqni dunyodagi siyosiy voqealar, ilm-fan yutuqlari va jamiyatdagi islohotlarga bo'lgan ehtiyoj haqida xabardor qildilar. Matbuot orqali ular savodsizlik, jaholat, illat va eskicha qarashlarni tanqid qildilar, xalqni zamonaviy hayotga mos fikrlashga chaqirdilar. Jadid adabiyotida ham milliy uyg'onish g'oyalari, ozodlik va taraqqiyot mavzulari markaziy o'rin tutdi. Behbudiyning "Padarkush" dramasi, Avloniyning pedagogik qarashlari, Fitrat va Cho'lponning adabiy asarlari jamiyatni yangilashda kuchli mafkuraviy asos bo'lib xizmat qildi.

X-asr boshidagi siyosiy jarayonlar — xususan, 1917-yil voqealari davrida jadidlarning siyosiy faolligi yanada kuchaydi. Ular Turkiston o'lkasining siyosiy maqomini yaxshilash, milliy muxtoriyatni shakllantirish va mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilish tarafdori bo'ldilar. Jadidlarning siyosiy pozitsiyasi Turkiston muxtoriyati g'oyasining yuzaga kelishida muhim omil bo'ldi. Ular jamiyatni faollikka, milliy manfaatni anglashga va siyosiy ongini oshirishga undadilar.

Jadidchilik harakatining tarixiy ahamiyati nihoyatda keng va ko'p qirrali. Avvalo, bu harakat Turkiston xalqlarining milliy uyg'onish davriga asos soldi, xalqni jaholatdan ma'rifat sari yetakladi va modern o'zbek ta'lim tizimining shakllanishiga zamin yaratdi. Milliy adabiyot, teatr, matbuot va ilm-fan rivojida jadidlarning xizmati beqiyos bo'ldi.

Eng muhimi, ular milliy o'zlik, ozodlik va taraqqiyot g'oyalarini xalqqa singdirib, keyinchalik O'zbekiston mustaqilligiga zamin bo'ladigan mafkuraviy asosni shakllantirdilar. Jadidchilik harakati o'z davrida ma'rifiy, madaniy va siyosiy jihatdan ulkan o'zgarishlarni boshlab bergan, bugungi taraqqiyotimizga asos bo'lgan tarixiy hodisa sifatida baholanadi.

Xulosa

Turkistonda jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuzaga kelgan eng muhim ijtimoiy-ma'rifiy jarayonlardan biri bo'lib, o'lka taraqqiyotida tub burilish yasagan tarixiy hodisadir. Ushbu harakatning shakllanishi mustamlakachilik davridagi ijtimoiy-iqtisodiy turg'unlik, ta'limning eskicha va samarasiz shakllarda qolishi, ilm-fan rivojiga e'tiborning yetishmasligi bilan chambarchas bog'liq bo'ldi. Jadidlar ana shunday murakkab sharoitda jamiyatni yangilashning yagona yo'li sifatida ma'rifat, dunyoviy bilimlar va zamonaviy tafakkurni ilgari surdilar.

Jadidlar tomonidan yangi usul maktablarining tashkil etilishi, zamonaviy darsliklarning yaratilishi, gazetalar va jurnallarning paydo bo'lishi, adabiyot va madaniyatning modern shakllariga o'tilishi o'lka ma'naviy hayotida katta o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Harakat vakillari ilm-fan, ma'rifat, milliy o'zlikni anglash va jamiyat ongini yuksaltirish orqali xalqni keng dunyo bilan bog'lashga intildilar. Natijada jadidchilik o'zbek matbuoti, teatr san'ati, yangi adabiyot va pedagogik ta'lim tizimining shakllanishiga bevosita turtki berdi. Jadidlarning siyosiy faoliyati ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular Turkistonning siyosiy maqomini yaxshilash, milliy manfaatlarni himoya qilish va fuqarolik ongini yuksaltirish yo'lida muhim tashabbuslarni ilgari surdilar. Ularning ma'rifiy-siyosiy g'oyalari keyinchalik milliy mustaqillik mafkurasi shakllanishida muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Umuman olganda, jadidchilik harakati Turkiston jamiyatining modernizatsiya yo'lidagi eng muhim bosqichi, milliy uyg'onishning intellektual asosini yaratgan harakat sifatida baholanadi. Uning tarixiy ahamiyati zamonaviy O'zbekistonning ta'lim, madaniyat, ma'naviyat va davlatlilik g'oyalarida ham o'z aksini topmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 1997.
3. Fitrat A. Tanlangan asarlar. — 2 jildlik. — Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
4. Cho'lpon. Asarlar. 3 jildlik. — Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
5. Munavvarqori Abdurashidxonov. Asarlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
6. Qodirov R. Jadidchilik: taraqqiyot sari qadam. — Toshkent: Fan, 2010.

7. Ziyo A. XX asr boshlarida O'zbekistonda ijtimoiy-siyosiy hayot. — Toshkent: Universitet, 2003.
8. Rahimov A. Turkistonda jadidchilik harakati tarixi. — Toshkent: Akademnashr, 2016.
9. Sodiqov S. O'zbek ma'rifatchiligi va jadid adabiyoti. — Toshkent: Fan, 1999.
10. Ayniy S. Esdaliklar va maqolalar. — Dushanbe: Irfon, 1989.
11. Bregel Y. Historical Atlas of Central Asia. — Leiden: Brill, 2003.
12. Allworth E. Central Asia: 130 Years of Russian Dominance. — Duke University Press, 1994.
13. Qosimov B. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. — Toshkent: Universitet, 2004.
14. Shokirjonov N. O'zbek matbuoti tarixi. — Toshkent: Universitet, 1997.
15. Tursunov R. Jadid maktablari va ta'lim tizimi. — Toshkent: Fan, 2011.
16. Sagdullayev A. va boshqalar. O'zbekiston tarixi: yangi qarashlar. — Toshkent: Sharq, 2018.

